

УДК 355.404.5(73+520)«1941»

ПЕРЛ-ХАРБОР: УСПІХИ І ПРОРАХУНКИ ЯПОНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ РОЗВІДСЛУЖБ

Світлана Пик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Досліджено розвідувальну підготовку Японії до нападу на Перл-Харбор, а також діяльність американської розвідки з виявлення загроз національній безпеці у контексті погіршення японсько-американських відносин наприкінці 1941 р.

Ключові слова: агентурна розвідка, військова розвідка, розвідувальна інформація, криптологія, дешифрування.

Події грудня 1941 р. стали знаковими у ході Другої світової війни. Контрнаступ Червоної Армії під Москвою і вимушений відступ німецьких військ із зайнятих рубежів засвідчив провал плану «Барбаросса». Повітряна атака Японії на Перл-Харбор «вивела» з нейтралітету Сполучені Штати Америки, чим завершила розстановку сил у світовому конфлікті. З цього приводу А. Гітлер висловився доволі відверто: «Ми воюємо не з тим народом. Нам слід було зробити Англію та Америку своїми союзниками. В силу обставин ми зробили всесвітньо-історичну помилку» [1, с. 467].

Якщо розцінювати напад Японії на Перл-Харбор як помилку, то поведінка США, що передувала японській агресії, була не меншим прорахунком. Такий висновок можна зробити, дослідивши діяльність обох держав у політичній, дипломатичній і насамперед розвідувальній сферах у цей період.

Японська розвідка з часів Першої світової війни помітно активізувала діяльність у наступальному руслі, що пояснювали прагненням державного керівництва поширювати свій вплив далеко за межами країни. Напередодні нападу на Перл-Харбор вона мала розгалужені агентурні мережі у різних регіонах світу, а також численні дипломатичні, військові, комерційні джерела інформації. Як морська держава з експансіоністськими намірами в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Японія віддавала перевагу морській розвідці, а своїм головним суперником вважала США. Саме проти цієї держави спрямовувались основні розвідувальні зусилля Третього управління Головного військово-морського штабу Японії. Центрами шпіонажу на території США були японські консульства, до яких надходила інформація від численних агентів – місцевих японців (студентів, робітників), організованих у розвідувальні групи японськими резидентами. Співробітників морської розвідки під виглядом рибаків і матросів часто скеровували в район американського Західного

узбережжя на рибачьких шхунах, оснащених спеціальною радіоапаратурою, для ведення радіопрослуховування каналів зв'язку військово-морських сил США. Інформація про американські ВМС була пріоритетною для японської розвідки.

Широку агентурну мережу Японія мала і на Гаваях. Населення островів становило 160 тис. осіб, з яких 35 тис. були японськими підданими. Генеральне консульство Японії в Гонолулу, якому підпорядковувались 234 консульських агенти на Гаваях, поряд з офіційними функціями виконувало функції шпигунського центру. Генеральний консул Нагао Кіта щодня передавав у Токіо детальну інформацію про все, що відбувалося на островах і стосувалося американського флоту, про всі переміщення кораблів та їхні стоянки. Безпосередньо за американською військово-морською базою у Перл-Харборі (о. Оаху) спостерігав лейтенант Імператорського флоту і японської морської розвідки Такео Йосікава, який працював під прикриттям віце-консула. Саме на основі розвідувальної інформації була розроблена «Операція Z» – напад на Перл-Харбор. Точні і детальні дані, добуті при підготовці авіаудару, забезпечили його ефективність.

Авіаносці оперативного з'єднання під командуванням адмірала Тюїті Нагумо 17–22 листопада 1941 р. були таємно зосереджені в затоці Танкан (Хітокапу) острова Ітуруп (Курильські острови) і 26 листопада, за планом операції, вирушили у напрямі Гавайських островів. Адмірал Нагумо 2 грудня отримав наказ від Головнокомандувача Об'єднаного флоту Японії адмірала Ісороку Ямамото здійснити удар по Перл-Харбору 7 грудня. Адмірал Ямамото постійно інформував оперативне з'єднання про дислокацію американських військових кораблів у Перл-Харборі та ступінь їхньої захищеності [3, с. 63, 65]. За гавайським часом о 5 год 30 хв ранку 7 грудня з японських авіаносців, що знаходилися на відстані 220 миль на північ від цілі, до Гавайських островів було скеровано два літаки-розвідники, які не виявили жодних ознак тривоги ні в Перл-Харборі, ні в аеропорту Лахаїна. З авіаносців о 6 год ранку стартувала перша хвиля літаків, а о 7 год 15 хв – друга. Ударною групою (350 літаків) командував капітан 1-го рангу Міцуо Футіда. На авіаносцях у резерві залишилось 39 винищувачів на випадок контратаки з боку американців.

Японські торпедоносці, бомбардувальники і винищувачі о 7 год 53 хв атакували Перл-Харбор та аеродроми острова Оаху. Було затоплено 5 американських лінкорів і 3 пошкоджено, виведено з ладу або серйозно пошкоджено 10 інших бойових кораблів. На аеродромах було знищено 188 і пошкоджено 128 американських літаків. Американці зазнали значних втрат серед військових і цивільного населення (2 403 вбитих і 1 178 поранених) [3, с. 79, 82, 87; 5, с. 709]. Атака на Перл-Харбор завершилася о 9 год 45 хв; опівдні японські літаки повернулися на свої авіаносці, які о 13 год вирушили до берегів Японії. У повітряних боях і від вогню американської зенітної артилерії японці втратили 29 літаків і ще 74 було пошкоджено. Підводні човни не відіграли серйозної ролі в операції, оскільки були запеленговані американцями в районі Перл-Харбора і знешкоджені. Людські втрати японців не перевищили 100 осіб [3, с. 84–87].

Однак, якщо порівняти можливі наслідки операції у Перл-Харборі з її реальними результатами, то останні для японців виявилися доволі посередніми. Знищені літаки на аеродромах острова Оаху були застарілих типів і не стали серйозною втратою для США. Японцям не вдалося знищити американські авіаносці, які напередодні нападу були виведені з Перл-Харбора. Зосередившись на бойових кораблях противника, японська авіація не зруйнувала доки і склади паливно-мастильних матеріалів, що зупинило б функціонування самої бази і змусило Тихоокеанський флот США передислокуватися на континент. До того ж японці не окупували острів Мідуей [5, с. 709]. Такі прорахунки згодом обернулися проти Японії.

Що стосується США, то прийнято вважати, що напад на Перл-Харбор став цілковитим провалом американської розвідки. Однак тут потрібно внести деякі корективи. Порівняно з німецькими, британськими і радянськими спецслужбами того часу професійний рівень американських залишався невисоким. Управління військової розвідки (МІ) та Управління морської розвідки (УМР) не прагнули до налагодження тісної співпраці, а також відчували нестачу кваліфікованих кадрів. Головним джерелом інформації слугували американські військові аташе за кордоном і безпосередньо штаби театрів військових дій (Тихоокеанського, Європейського, Середземноморського і Північноафриканського). Через недостатнє фінансування військова розвідка не могла створити сильну розвідувальну базу із залученням численної агентури та інформаторів. Політичну розвідку уособлював підрозділ зовнішньої розвідки, який діяв при держдепартаменті і займався суто збором інформаційних матеріалів з відкритих іноземних джерел та їхнім розповсюдженням серед урядових чиновників і членів конгресу. Контррозвідувальна діяльність на території США була організована значно краще. Створене 1935 р. Федеральне бюро розслідувань (ФБР) володіло понад 25-річним досвідом свого попередника – Бюро розслідувань міністерства юстиції і користувалося підтримкою з боку виконавчої влади. Це давало змогу організації розширювати свої повноваження, а відтак ефективно боротися зі шпіонажем і підривною діяльністю в державі.

Першу розвідувальну службу, підпорядковану безпосередньо президенту США і незалежну від військових відомств, створили у липні 1941 р. Вона не претендувала на функції ФБР, не втручалася у роботу спецслужб армії та флоту, а спрямовувала свої зусилля на збір, сортування й обробку розвідувальної інформації з усіх можливих джерел. Звідси і назва нової організації – Бюро координатора інформації. Очолив Бюро відомий адвокат, герой Першої світової війни Уільям Донован, якому президент Ф. Рузвельт доручав: «... збір та обробку всіх даних і матеріалів, що стосуються національної безпеки; забезпечення доступу до цих даних президента, а також чиновників з тих урядових структур, які визначить президент; вживання з особистого схвалення президента заходів для полегшення отримання даних, важливих з точки зору національної безпеки ...» [2, с. 324]. Донован залучив до співпраці вчених з елітних університетів і коледжів США, а також спеціалістів різних професій: психологів, економістів, географів, антропологів та ін. Ці люди працювали у

відділі досліджень та аналізу. На випадок вступу США у війну проти Німеччини в Бюро були створені спеціальні підрозділи: таємна розвідка (збір розвіданих) і таємні операції (підривна діяльність). Питаннями пропаганди за кордоном займалася служба іноземної інформації. Підхід Донована до організації внутрішньої структури Бюро, а також вмілий підбір кадрів свідчили про зародження у США професійної розвідувальної служби.

Проте до нападу Японії на Перл-Харбор американські спецслужби не відзначалися помітними успіхами у своїй діяльності. Зовсім іншою ситуація була у криптоаналітичній справі. Незважаючи на закриття 1929 р. Шифрувального бюро Г. Ярдлі, яке ефективно працювало у складі Управління військової розвідки у міжвоєнний період¹, криптоаналітична робота була продовжена Службою розвідки каналів зв'язку (*Signal Intelligence Service*), створеною 1930 р. у підпорядкуванні начальника військ зв'язку армії США. Служба відповідала за розробку армійських кодів і шифрів, шифрувальних пристроїв, а також працювала над проникненням у системи зв'язку потенційних противників. Очолював Службу Уільям Ф. Фрідман. Упродовж 1935–1936 рр. американцям вдалося розшифрувати код, яким у своїй кореспонденції користувалося міністерство закордонних справ Японії. Незабаром японці почали застосовувати значно складніший код – «продукт» шифрувальної машини під назвою «Алфавітна друкарська машинка-97». За рік напружених зусиль люди Фрідмана у тісній співпраці з криптологічною службою ВМС США OP-20-G зуміли створити копію японської шифрувальної машини, що дало змогу регулярно читати японські повідомлення з осені 1940 р. Американську модель назвали «Перпл» (англ. *Purple* – пурпуровий), як і японський код, який вона дешифрувала. Матеріали, отримані з допомогою машини «Перпл», почали називати «Меджик» (англ. *Magic* – магія, чаклунство).

Якщо Служба розвідки каналів зв'язку значну увагу приділяла дешифруванню перехопленої військової інформації, а криптологічна служба ВМС займалася інформацією стосовно флоту, то «дипломатичну інформацію» вони опрацьовували разом. Обидві служби мали свої бази прослуховування каналів зв'язку, які давали масу перехопленої інформації, що обробляв персонал у понад тисячу осіб. За шість місяців до нападу Японії на Перл-Харбор американцям вдалося дешифрувати близько 7 тис. японських дипломатичних

¹ Серед успіхів Шифрувального бюро можна виокремити «зламання» 1921 р. японських дипломатичних кодів, що дало змогу американцям читати японську дипломатичну кореспонденцію і домогтися вигідних для себе рішень на Вашингтонській конференції 1921–1922 рр. щодо співвідношення тоннажу бойових флотів обох держав у Тихоокеанському регіоні. Однак 1929 р. новопризначений держсекретар США Генрі Л. Стімсон засудив діяльність Шифрувального бюро, назвавши її як мінімум неетичною. Його відомий вислів: «Джентльмени не читають чужих листів» ставив під питання характер розвідувальної діяльності взагалі, чим навіть не переймалися в інших країнах світу (*Bamford J. The Puzzle Palace. A Report on America's Most Secret Agency / J. Bamford. – N. Y. : Penguin Books, 1983. – P. 26–27, 35; Полмар Н. Энциклопедия шпионажа / Полмар Н., Аллен Т. Б.; пер. с англ. В. Смирнова. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1999. – С. 797*).

повідомлень. Найважливіші з них передавали у штаб-квартиру Служби розвідки каналів зв'язку у Вашингтон, а звіди – вищому політичному і військовому керівництву: президенту, держсекретарю, військовому і військово-морському міністрам, начальнику штабу сухопутних військ, начальнику військово-морських операцій та ін. [2, с. 479]. Отож, за допомогою криптологів американське керівництво було обізнане з позицією японського уряду стосовно ключових питань подальшого співіснування обох держав в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Сторони не могли дійти консенсусу, оскільки Японія не хотіла офіційно відмовитися від агресивної політики в регіоні і вивести свої війська з Китаю та Індокитаю, а США у відповідь не погоджувались на скасування економічних санкцій щодо Японії. Після відставки прем'єр-міністра Японії князя Фумімаро Коноє і приходу до влади у жовтні 1941 р. Хідекі Тодзіо справа почала переходити з дипломатичної у військову площину. В Токіо було вирішено запропонувати американському уряду два варіанти врегулювання відносин (плани А і Б), і якщо американці до 25 листопада 1941 р. на жоден з них не погодяться, тоді – війна [3, с. 198]. Саме в цей день японські авіаносці мали вирушати до Перл-Харбору.

Фінальні переговори у Вашингтоні вели японський посол Кітісабуро Номура і спеціальний посланник Сабуро Курусу. Маючи можливість «читати» їхню дипломатичну кореспонденцію з Токіо, американці зрозуміли, що кінцева дата 25 листопада 1941 р. (дещо згодом перенесена на 29 листопада), яку «абсолютно не можна змінити» і після якої «події розвиватимуться автоматично», – це дата розриву відносин. Питання війни чи миру між Японією і Сполученими Штатами залежало від американської відповіді на японські пропозиції [3, с. 200, 203]. Незважаючи на це, держсекретар США Корделл Хелл відхилив обидва плани японців і натомість 26 листопада вручив послу Номурі американську «програму десяти пунктів». Її умови були неприйнятними для Японії. Виходило так, що уряд США провокував Японію перейти до силових дій. Передбачаючи війну, американське військове керівництво надіслало 27 листопада попередження командувачам збройних сил на аванпостах, у тому числі і на Гаваї. Йшлося про зрив переговорів з Японією і про можливі агресивні дії з її боку найближчим часом. Відповідно, командувач ВМС США у Перл-Харборі адмірал Хазбанд Кіммель наказав вивести основну частину флоту з бази у напрямі підмандатних Японії Каролінських і Маршаллових островів. Саме тому японський авіаудар по Перл-Харбору не став фатальним для Тихоокеанського флоту США.

Матеріали «Меджик» свідчили про наближення війни, однак не давали американському керівництву інформації про головні об'єкти запланованої японської агресії. Офіційна відповідь Токіо на пропозиції держсекретаря Хелла від 26 листопада надійшла в японське посольство у Вашингтоні 6 грудня 1941 р. Перехоплений і дешифрований того ж дня текст, що склався з 13-ти частин, передали президенту Рузвельту, який резюмував: «Це означає війну» [7, с. 514]. Вранці 7 грудня японське посольство отримало заключне повідомлення з Токіо. Воно теж було перехоплене і дешифроване. Йшлося про те, що у ході японсько-американських переговорів США виявили очевидний намір завадити Японії

створити новий порядок у Східній Азії, а це, своєю чергою, перешкоджає врегулюванню японсько-американських відносин і збереженню миру в зоні Тихого океану шляхом двосторонньої співпраці між державами. «... Японський уряд шкодує, але не може не повідомити американський уряд, що внаслідок вказаної позиції американського уряду досягнення угоди шляхом подальших переговорів японський уряд вважає неможливим» [3, с. 229]. Окрім того, вказувалося, що весь текст ноти японського уряду посол мав передати держсекретарю США 7 грудня 1941 р. о 13 год за вашингтонським часом. Такий час було обрано невипадково. Японці розраховували оголосити війну США за півгодини до нападу на Перл-Харбор (13 год за вашингтонським часом – це приблизно 7 год 30 хв за гавайським часом). Своєю чергою, Перл-Харбор був єдиною американською базою в Тихому океані, де в цей час сходило сонце. Американці зрозуміли це лише пост-фактум [4, с. 465]. Однак драматизм ситуації полягав у тому, що японці до 13 год не встигли підготувати ноту для вручення, держсекретар Хелл прийняв посла Номуру о 14 год 20 хв, коли атака на Перл-Харбор підходила до завершення.

Отже, завдяки професіоналізму американських криптологів керівництво держави було завчасно попереджене про небезпеку, проте американські спецслужби не виявили конкретних цілей, які мав намір вразити противник. Це завадило військовому командуванню провести оптимальну підготовку для відсічі агресії. Існує також версія, що вищі політичні та військові кола США знали про запланований Японією напад на Перл-Харбор² (власне тому американські авіаносці і було виведено з бази) і вмисне допустили агресію, щоб звинуватити уряд Тодзіо у початку війни та, відповідно, прийняти виклик. Так США вступали у Другу світову війну не з власної волі, а були вимушені реагувати на дії агресора. Справжні причини безпорадності Перл-Харбора як військово-морської бази під час атаки 7 грудня 1941 р. досі залишаються неоднозначними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вторая мировая война : Два взгляда. – М. : Мысль, 1995.
2. Полмар Н. Энциклопедия шпионажа / Полмар Н., Аллен Т. Б.; пер. с англ. В. Смирнова. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1999.
3. Яковлев Н. Н. Пёрл-Харбор, 7 декабря 1941 года. Быль и небыль / Н. Н. Яковлев. – М.: Политиздат, 1988.
4. Яковлев Н. Н. США и Англия во Второй мировой войне / Н. Н. Яковлев. – М. : Учпедгиз, 1961.
5. Baldwin L. D. The Stream of American History / L. D. Baldwin. – 2 vols. – Vol. 2. – N. Y. : American Book Company, 1952.

---

² Див.: Top Secret Report of Army Pearl Harbor Board. – Pearl Harbor Attack. Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack. – [Electronic resource]. – Washington : United States Government Printing Office, 1946. – Part 39. – P. 220–231. – Mode of access : <http://www. ibiblio.org/pha/pha/army/tsreport.html>.

6. Pearl Harbor Attack. Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack. – Washington: United States Government Printing Office, 1946. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ibiblio.org/pha/pha/army/tsreport.html>.

7. *Sherwood R. E. Roosevelt and Hopkins* / R. E. Sherwood. – 2 vols. – Vol. 1: *The Men Who Shaped Our Lives*. – N. Y. : Bantam Books, 1950.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2013

Прийнята до друку 25.02.2013

PEARL HARBOUR: JAPAN AND AMERICAN SECRET SERVICES ACHIEVEMENTS AND BLUNDERS

Svitlana Pyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
19, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32*

The article is dedicated to Japan intelligence preparation to attack on Pearl Harbour and American intelligence activities to detect threats to national security arising on collapse of U.S.–Japanese relations at the end of 1941.

Key words: human intelligence, military intelligence, intelligence data, cryptology, decipherment.

ПЕРЛ-ХАРБОР: УСПЕХИ И ПРОСЧЕТЫ ЯПОНСКИХ И АМЕРИКАНСКИХ РАЗВЕДСЛУЖБ

Светлана Пик

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сечевых Стрельцов, 19, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Исследована разведывательная подготовка Японии к нападению на Перл-Харбор, а также работа американской разведки по выявлению угроз национальной безопасности в контексте ухудшения японско-американских отношений в конце 1941 г.

Ключевые слова: агентурная разведка, военная разведка, разведывательная информация, криптология, дешифрование.